

Nederlandse
Jenaplan
Vereniging

WAARNEEMBARE KWALITEIT

(door Kees Both)

‘Veel vernieuwingen zijn gebaseerd op criteria als doelmatigheid, eenvoudige realiseerbaarheid, publieke druk en financiële overwegingen. Beleid moet echter gebaseerd zijn op een uitgewerkte visie op de doelen van het onderwijs. We moeten proberen een visie te formuleren die het mogelijk maakt om tegengestelde krachten tot een synthese te brengen.’

Renée Brimfield, Imagination, rigor and caring

Basisprincipes en kwaliteit

Er wordt uitgegaan van het gegeven dat de basisprincipes van Jenaplan door de teams van de jenaplanscholen gekend worden, ofwel weten wat ze inhouden en begrijpen wat ermee bedoeld wordt. Maar ‘kennen’ is vooral het herkennen van situaties die met de basisprincipes te maken hebben.

‘Daar en daar gebeurt het’ en ‘Die situatie is juist strijdig met de basisprincipes’, klinkt het dan.

Het leren kennen van en het oefenen met de basisprincipes is beschreven in [‘Basisprincipes Jenaplan’](#).

Of iets wel of niet past binnen het kader van deze basisprincipes is trouwens niet altijd duidelijk. Neem het voorbeeld van de jenaplanschool die na rijp beraad een methode voor wereldoriëntatie aanschaf, als bron van werkmateriaal voor kinderen en stamgroepsleid(st)ers. Hieronder volgen enkele citaten uit een beschouwing na een felle discussie over dit onderwerp.

“De NJPV heeft ervoor gekozen om een sterke nadruk te leggen op de ontwikkeling van de pedagogische kwaliteit van de scholen. Deze kan op

allerlei manieren ondersteund worden, onder andere door het uitbrengen van richtinggevende publicaties en de ontwikkeling van opleiding en nascholing. Dit hele proces van de ondersteuning van de pedagogische kwaliteit noemen we conceptontwikkeling. De echte conceptontwikkeling vindt uiteraard in de scholen zelf plaats, daar 'gebeurt Jenaplan, of niet. (...)'

(...) "Er is ook een aspect van conceptbewaking, als vorm van kwaliteitsbewaking en -zorg. Dat geldt ook op landelijk niveau: hoe blijven we op scherp staan? Hoe gaan we om met de jenaplantraditie en met de actualiteit? Hoe zorgen we er samen voor dat het 'jenaplanguweten' actief blijft? Het kan daarbij niet voor iedereen even aangenaam zijn als er kritische vragen gesteld worden over bijvoorbeeld het omgaan met de CITO-eindtoets en dergelijke. Toch moet deze kant veiliggesteld worden en moet er interne kritiek ingebouwd worden, anders verlies je je bestaansrecht." (...)

(...) De basisprincipes zijn bindend voor alle bij de NJPV aangesloten scholen en moeten in het schoolplan worden opgenomen als uitgangspunt en als kader voor de schoolontwikkeling. We weten hoe moeizaam het geweest is om dit voor elkaar te krijgen. Het was de eerste keer in de geschiedenis van de NJPV dat er iets van de scholen geëist werd en dat wekte hier en daar flink weerstand op. Scholen die weigerden de basisprincipes als grondslag voor hun schoolontwikkeling in hun schoolplan op te nemen, konden geen lid meer zijn. In vrijwel alle gevallen hebben deze scholen zich later -met acceptatie van de basisprincipes- weer aangemeld."

Formele kenmerken van de basisprincipes zijn:

"De gebruikte begrippen laten ruimte voor interpretatie en discussie, met alle voordelen van dien, maar er is daardoor ook een onzekerheidsfactor in het geheel.

Er zijn grenzen in de interpretatie, maar die zijn meestal alleen in de discussie vast te stellen – dan is iets 'op het randje' of 'valt erbuiten'; in recensies in Mensenkinderen wordt ook met deze grenzen gespeeld."(...)

"We hebben nog weinig ervaring met dergelijke discussies en de NJPV kent tot nu toe ook geen procedures om bijvoorbeeld scholen die evident over de grens gaan, hierop aan te spreken. Een formele benadering -elkaar de 'jenaplan-maat' nemen - levert als regel niet meer kwaliteit op, alleen maar ellende. Het is moordend voor het debat; mensen en scholen dekken zich in

en durven hun nek niet meer uit te steken. In plaats van te reflecteren op hun werk, ontstaat er wantrouwen met de daaruit voortvloeiende verdeeldheid. Bij een concept als Jenaplan past meer een verleidende (aantrekkelijke praktijk-perspectieven laten zien) dan een beoordelende strategie.” (...)

(...) “Het maakt voor de discussie verschil of het gaat om:

1.Het gebruik van ‘De grote reis’ als werkmateriaal bij het WO-leerplan (dit is in Boxmeer het geval).

2.Het invoeren als methode voor WO, dus als voornaamste bepalende factor voor de inhoud en activiteiten bij WO.”

Je kunt argumenteren dat een juist gebruik van een methode samenvalt met de eerst genoemde stelling. In dat geval kan ‘De grote reis’ beoordeeld worden op zijn bruikbaarheid als materiaal vanuit jenaplan-criteria, bijvoorbeeld aan de hand van de vraag of er wel voldoende met primaire bronnen wordt gewerkt en het hele kind aan bod komt, en of in verband daarmee een voldoende breed scala aan ontmoetingsvormen wordt gebruikt. Dat geldt nog veel sterker voor de tweede stelling. De financiële investering die gedaan is en de ‘veiligheid’ die wordt geboden, kan ook jenaplanscholen in de verleiding brengen om hier op terug te vallen. Het hoeft echter niet.’

Uit: Enkele gedachten over de discussie WO-Jenaplan en ‘De grote reis’ – Mensenkinderen, november 2002

De basisprincipes, zeker de eerste tien, drukken in de eerste plaats een mentaliteit uit. Mensen moeten zich de basisprincipes persoonlijk toe-eigenen, daar persoonlijk betekenis aan geven en vervolgens met anderen daarover in gesprek gaan. Basisprincipe 12 gaat daar expliciet over:

‘In de school hebben de volwassenen de taak de voorgaande uitspraken over mens en samenleving tot (ped-)agogisch uitgangspunt voor hun handelen te maken.’

Dat wil ook zeggen dat men elkaar kan aanspreken hierop en men het handelen daar aan wil toetsen.

Hierna volgen de principes die meer direct op de vormgeving van het onderwijs en op grondstructuren gericht zijn. De basisprincipes 1 t/m 11 drukken zeker ook kwaliteiten uit die voel- en zichtbaar zijn in de school – waarbij een verband gelegd kan worden met de vormgevingsprincipes 13 t/m 20. In het actuele concept 'Jenaplan 21' is een volgende stap gezet, door zes kwaliteitscriteria voor Jenaplanbasisscholen te formuleren.

Het kwaliteitenrozet en de basisprincipes

Hoe ligt nu het verband tussen de zes kwaliteitscriteria en de basisprincipes? Het gaat daarbij niet om een logische afleiding, waarbij de kwaliteitscriteria via logische stappen uit de basisprincipes af te leiden zijn. Het gaat erom dat de kwaliteitscriteria in hun totaliteit te legitimeren zijn vanuit de basisprincipes en hiervan een plausibele 'ontvouwing' zijn. Dat betekent niet dat vanuit de basisprincipes geen andere kwaliteitscriteria geformuleerd zouden kunnen worden, maar dat laatstgenoemde, zoals ze nu zijn, voldoende aannemelijk en 'dekkend' zijn voor de basisprincipes in hun geheel en in het bijzonder voor de eerste vijf over menszijn.

We zullen ze langslopen, waarbij per kwaliteit de basisprincipes worden genoemd die naar onze interpretatie daarin het meeste accent krijgen.

1. Ervaringsgericht

Deze kwaliteit is met name te legitimeren vanuit de volgende van de eerste vijf basisprincipes: 1- unieke mens 2- authentieke en verantwoordelijke mens 4 - de hele mens.

Verder ligt er een verband met basisprincipes 6 en 7, 14, 18 en 19

2. Ontwikkelingsgericht

Hier ligt vooral een verband met basisprincipes 2 en 5: 2 - authentieke en verantwoordelijke mens 5 - creatieve mens.

En verder met basisprincipes 7 en 8, 13, 14, 16, 17, 18 en 19

3. Een leef- en werkgemeenschap

2- authentieke en verantwoordelijke mens 3- mens in relaties

En verder met basisprincipes 7 en 8, 11, 15, 16

4. Wereldoriënterend

3 - mens in relaties

En verder met basisprincipes 6 t/m 10, 13 en 18

5. Kritisch

2 - authentieke en verantwoordelijke mens 5 - creatieve mens

En verder met basisprincipes 6 t/m 10, 12, 15 en 20

6. Zinzoekend

1- unieke mens 2- authentieke en verantwoordelijke mens 3- mens in relaties

4- de hele mens 5- creatieve mens

En verder met basisprincipes 11, 15 en 18

Basisprincipe 11 neemt in verband met kwaliteitszorg een aparte plaats in.

Deze luidt:

'De school is een relatief autonome, coöperatieve organisatie van betrokkenen. Ze wordt door de maatschappij beïnvloed en heeft er ook zelf invloed op.'

De school is, volgens dit principe, samen met de ouders, verantwoordelijk voor het onderwijs aan de kinderen. Dat betekent een grote mate van leerplanautonomie, die in gevaar kan komen als van buitenaf de vrijheid van inrichting van het onderwijs wordt ingeperkt, door bijvoorbeeld bepaalde toetssystemen of door leerstof gedetailleerd voor te schrijven.

Kwaliteitszorg zal vanuit dit basisprincipe, vooral ook een zaak van zelfevaluatie zijn, met een grote mate van vrijheid in de keuze van middelen en procedures.

In het nu volgende deel – waarin de kwaliteitscriteria worden besproken, inclusief kenmerken – zijn de kenmerken bij de basisprincipes geïntegreerd met die van de kwaliteitscriteria. Alle kwaliteitscriteria komen ook tot uiting in de rapportage over de voortgang van de kinderen en in het portfolio.

Wat voor kinderen geldt, geldt mutatis mutandis in veel gevallen ook voor

teamleden en hun ontwikkeling en het schoolteam als geheel, inclusief de schoolleiding: welbevinden, onderlinge zorg, van verschillen leren, et cetera.

Hoe met de kenmerken te werken?

1. De waar te nemen kenmerken bij de zes kwaliteitsdimensies overlappen elkaar soms. Dat is geen bezwaar, het gaat om verschillende manieren van kijken naar hetzelfde.
2. Scholen die op grond van de zelfanalyse met behulp van deze kenmerken aan de slag willen met veranderingen en verbeteringen kunnen eventueel uit verschillende kwaliteitsdimensies de kenmerken die inhoudelijk samenhangen clusteren.
3. Er is onderscheid gemaakt tussen kenmerken die het belangrijkste zijn en de voorwaarden vormen voor de ontwikkeling op dat gebied, de 'hoofdkenmerken' en 'overige'. Over deze keuze is stevig gediscussieerd en er zal ongetwijfeld ook binnen de scholen over gediscussieerd worden. Het is goed mogelijk dat naar aanleiding van de discussies nog bijstellingen plaatsvinden, maar deze trend zal voortgezet worden; er zijn zaken die in elke Jenaplanschool prioriteit horen te hebben waarover de NJPV zich uitspreekt.
4. De kenmerken zijn verwerkt in de formulieren voor de jaarevaluatie – zie bijlage 4 van deel A.

Een rozet van kwaliteiten – met kenmerken

Ervaringsgericht

Hier gaat het om welbevinden, om te mogen zijn wie je bent (bevestiging), en om betrokkenheid. De Duitse taal hanteert hiervoor het begrip 'Ergriffenheit', het gegrepen zijn door iets, om op de sterke punten van de kinderen voort te bouwen. Het tegemoetkomen aan basisbehoeften van kinderen is basis voor een gevoel van welbevinden. Vanuit dat welbevinden kan bij kinderen betrokkenheid ontstaan. Vanuit die betrokkenheid kan verbondenheid met mensen, dingen, planten, dieren en de wereld groeien. Het ervaringsbegrip in dit kwaliteitscriterium is sterk geïnspireerd door het Ervaringsgericht Onderwijs (EGO). Dit is dus iets anders en meer dan 'ervaringen opdoen' bij bijvoorbeeld wereldoriëntatie.

Valkuilen kunnen zijn: een te sterke gerichtheid op het individu met verwaarlozing van de sociale context, een te sterk 'therapeutische' benadering zonder daarvoor de deskundigheid in huis te hebben, te weinig intellectuele uitdaging.

HOOFDKENMERKEN

1. Kinderen mogen/ kunnen activiteiten kiezen:
 - a. Met name in de blokperiode ('contractwerk'), waarin de nadruk ligt op leren onder eigen verantwoordelijkheid.
 - b. Binnen wereldoriëntatie hebben kinderen een grote mate van inbreng in de keuze van leerstof en activiteiten, zowel binnen individuele 'studies' als binnen thema's die met een groepje of met de hele stamgroep ('raamthema's) aangepakt worden.
 - c. Tenslotte bieden keuzecursussen mogelijkheden tot het ontwikkelen van persoonlijk meesterschap, mede ten dienste van de stamgroep en de schoolgemeenschap.
2. Er is sprake van een pedagogisch klimaat waarin er voldoende continuïteit is in groepering, leiding, tijdsordening, waarbij verbrokkeling wordt tegengegaan. Dit geeft de mogelijkheid tot verdieping en om eigen ritmes en activiteitengolven te volgen.
3. De leer- en leefomgeving binnen en buiten het gebouw is bewust verrijkt. Er moet immers iets te kiezen zijn, kinderen moeten er ook uitgedaagd worden. Er zijn uitdagingen om met taal en rekenen/wiskunde aan de slag te gaan, er zijn diverse ontwikkelingsmaterialen en uitnodigingen tot het kunstzinnig bezig zijn en er zijn vooral ook uitdagingen aanwezig op het terrein van WO.
4. Aan het gedrag/ activiteiten van kinderen en stamgroepsleiders is duidelijk te merken dat er gericht aandacht gegeven wordt aan basisbehoeften als:
 - a. Structuur, veiligheid en acceptatie - 'welbevinden'.
 - b. Bewegingsdrang: bewegingsvrijheid gedurende de schooldag, 'denken met de handen'.
 - c. Exploratiedrang – ontdekkend en onderzoekend leren.
 - d. Met anderen willen samenwerken.

e. Je kunnen terugtrekken en iets voor jezelf doen.

5. Er wordt gewerkt met modellen – zoals de Relatieroos en de 'Klaproos' (zie Mensenkinderen, maart 2005) - om de relatie tussen de stamgroepsleider en kind en de onderlinge relaties tussen kinderen in beeld te krijgen.

6. Er vindt differentiatie plaats naar tempo, werkstijl/aanpak (zoals 'meervoudige intelligenties'), inhouden en dergelijke. Daarin wordt geprobeerd aan te sluiten bij de mogelijkheden van elk kind. Oftewel, er wordt niet alleen maar rekening gehouden met verschillen tussen kinderen, er wordt vooral uitgegaan van verschillen.

7. Er is gericht aandacht en ruimte voor het leren omgaan met en het uiten van gevoelens en belevingen, in gesprekken, spel en dergelijke.

OVERIGE KENMERKEN

8. In de school wordt systematisch aandacht besteed aan de analyse van de leefwereld van de kinderen. Deze gegevens zijn mede basis voor het vormgeven van het onderwijs (ingaan op de leefwereld van kinderen).

9. Uit het spelen en werken van de kinderen en de producten daarvan wordt duidelijk dat verwerving en verwerking van de leerstof gericht is op het persoonlijk betekenis geven, op het ontstaan van betrokkenheid en verbondenheid.

10. De ervaringsgerichte dialoog van stamgroepsleiders met kinderen is gedurende een week herkenbaar aanwezig en wordt op een juiste en reflectieve wijze door stamgroepsleiders gehanteerd. Daarbij gaat het erom dat er zorgvuldig aansluiting plaatsvindt bij de gevoelens van het kind, mede met het oog op het beter functioneren van dat kind, het vrijmaken van energie en het kind bevrijden van emotionele blokkades.

Ontwikkelingsgericht

Kinderen moeten niet alleen bevestigd worden als persoon, maar tevens uitgedaagd worden in het ontwikkelen van competenties over een breed

gebied tot het verleggen van hun grenzen. Daartoe behoren zelfsturing en strategisch handelen (leren hoe te leren, zelfverantwoordelijk leren), activiteiten die ontwikkeling stimuleren, het kunnen ontwikkelen van een eigen expertise, een doordachte leerstofkeuze en het inrichten van situaties waarin kinderen hun zone van naastbije ontwikkeling kunnen ervaren. Daarbij wordt ook gezocht naar de sterke punten van elk kind, om die te versterken. In de school gaat het om een prestatiecultuur, in plaats van een prestatiecultus.

Dit kwaliteitscriterium is sterk geïnspireerd op het Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO).

Valkuil hierbij kan hier zijn: een te grote nadruk op cognitie, met verwaarlozing van drijfveren (verlangens) en emoties

HOOFDKENMERKEN

1. Het is duidelijk dat de kinderen middels zeer diverse inhouden leren hoe ze moeten leren en hoe ze systematisch problemen kunnen aanpakken ('strategisch handelen'), zoals een onderzoekje opzetten, uitvoeren en evalueren.

Er is daarbij sprake van een toenemende zelfsturing door de kinderen, de ervaring van groeiende competentie, ook in het omgaan met moeilijke situaties. Dat geldt vooral in de blokperiode. Zodoende wordt er ook gewerkt aan de groei van zelfkennis (reflectie) en een gezond zelfbeeld.

2. In de didactische aanpak is zichtbaar dat er ontwikkelingsgericht gewerkt wordt; nieuwe vaardigheden worden meestal aangepakt in een drieslag van achtereenvolgens handelen met dingen, het in beeld brengen daarvan (met name in schema's) en tenslotte, de verkorte handeling door middel van onder andere symbolen en formules. Kinderen hebben het inzicht dat zij in deze reeks heen en weer kunnen gaan, dus ook terug kunnen gaan naar een eerdere fase. Dit geldt met name voor rekenen/wiskunde en wereldoriëntatie.

3. Kinderen worden zichtbaar uitgedaagd - vooral door het samenleven en -werken in de stamgroep - om tot hun grens te gaan en prestaties te leveren.

Prestaties worden op vele gebieden gecultiveerd. Het gaat daarbij zeker niet om het presteren en uitblinken ten koste van anderen. Wat iemands grens is, wordt in de school als een volstrekt individuele zaak beschouwd.

4. Binnen de school worden stamgroepleiders zowel ondersteund in hun zoektocht naar de sterke punten en de interesses van elk kind, als bij de verdere ontwikkeling van de kinderen.

5. De ontwikkeling van competenties op een breed terrein vindt vooral plaats als kinderen hun zone van naastbije ontwikkeling kunnen ervaren. Dat gebeurt zowel bij het incidenteel leren, bijvoorbeeld in de stamgroep, met zijn vele ingebouwde ontwikkelingsniveaus, als bij intentioneel leren. Er zijn daarbij gedifferentieerde situaties en opdrachten, ook bij gestuurd en begeleid leren. De afwisseling van de vier basisactiviteiten draagt hieraan ook bij.

6. Cursussen worden effectief en efficiënt georganiseerd en nemen niet meer tijd in beslag dan nodig is, om daarmee voldoende ruimte voor wereldoriëntatie en blokperiode te hebben.

7. De voorwaarden voor de blokperiode voor zelfverantwoordelijk leren werken zijn in de school vervuld: ruimte, materialen, sociale vaardigheden, zelfstandig kunnen werken, et cetera.

8. De voortgang in de ontwikkeling van de kinderen vindt plaats op grond van observatie, vormen van authentieke evaluatie en zelfevaluatie van en door kinderen. Dit gebeurt ook aan de hand van objectieve criteria (kan ik het of niet?) en met behulp van toetsen. Deze werkwijzen vormen de kern van het kindvolgsysteem.

9. Bij de rapportage over het leren van de kinderen gaat het vooral om het zichtbaar maken van ontwikkeling. Dat vraagt om het documenteren ervan. Het portfolio (leerarchief) per kind, waarin representatieve gegevens en werkstukken worden bewaard, biedt daarvoor een passende vorm. Bij het samenstellen daarvan en de reflectie daarop, worden (in overeenstemming met basisprincipe 19) ook de kinderen betrokken.

OVERIGE KENMERKEN

10. De school bevordert concentratie op essentiële begrippen (sleutelbegrippen) en principes. Kinderen kunnen dergelijke

sleutelbegrippen en principes ervaren en voelen en kunnen groeien in inzicht (niveauverhoging) – bijvoorbeeld door in een les (vaak achteraf) de ervaringen van de kinderen naar een hoger niveau te tillen.

11. De school opent deuren en vensters voor deze kinderen, in deze situatie, met deze achtergrond: brengt hen in aanraking met voor hen nieuwe en boeiende inhoud.

12. In de school is het beleid erop gericht discriminatie met betrekking tot ras, geslacht, seksuele geaardheid, nationaliteit, religie- en levensbeschouwing, sociaal milieu of handicap te voorkomen.

13. Er is een overlap in leerstof tussen de verschillende bouwen, zodat flexibiliteit in plaatsing van de kinderen en samenwerking tussen opeenvolgende stamgroepen mogelijk is.

Een leef- en werkgemeenschap

Hierbij gaat het om participatie van kinderen en ouders als volwaardige partners in de samenhang met het schoolleven en onderwijs. Centraal staan: leren van en met elkaar (het coöperatief leren); zorgen voor elkaar (helpen); samen spreken, spelen, beslissen en vieren; het delen van vreugde en verdriet; democratisch (sociocratisch) leren handelen en denken. Er is een groeps cultuur, waarin sociaal leren op allerlei manieren gestimuleerd wordt.

Valkuilen kunnen zijn: te weinig aandacht voor het spanningsveld tussen het individu en de groep, voor tegenstellingen en conflicten (vanuit een romantisch gemeenschapsbegrip) en te weinig aandacht voor het inbedden van sociale en communicatieve vaardigheden die hiervoor nodig zijn en die niet elk kind in voldoende mate bezit.

Kenmerken

HOOFDKENMERKEN

1. In de stamgroepen leren kinderen hun sociale contacten van tijd tot tijd te herordenen op grond van een wisselende groepssamenstelling. Zij leren ook verschillende rollen op grond van wisselende posities binnen de groep. Aan

de hand van de ervaringen die zij hierbij opdoen wordt van tijd tot tijd door en met de kinderen gereflecteerd.

2. Het helpen wordt ontwikkeld in tafelgroepen, door kinderen die binnen de blokperiode met verschillende inhoud bezig zijn (onderlinge consultatie), door mentorschap voor nieuwe kinderen in de stamgroep en door (eventueel stamgroepdoorbreekende) 'tutorsystemen'.

3. Er is gerichte aandacht voor het leren door samenwerken en leren samenwerken, ofwel het 'coöperatief leren'. Dat geldt ook voor het werken in een groep (samen aan een probleem werken) bij verschillende vak- en vormingsgebieden.

4. Sociale vaardigheden die samenhangen met samenwerken, helpen en geholpen worden krijgen gericht aandacht door rollenspel, reflectie en oefenen. Ook het oefenen van vaardigheden als snel en zo geruisloos mogelijk 'in de kring gaan', zachtjes lopen, de deur zo dicht doen dat het niemand stoort, horen daarbij. Steeds weer wordt hier aandacht voor gevraagd.

5. De vier basisactiviteiten: gesprek, spel, werk en viering zijn zicht- en voelbaar dragend voor het samenleven en -werken in de school en vormen tevens de bouwstenen van het ritmisch weekplan.

6. Gesprekken - via de kring en via andere manieren - zijn in de school een uiterst belangrijk middel in het samenleven en -leren. Het is duidelijk dat het daarbij vooral gaat om betrokkenheid bij elkaar en bij het onderwerp dat aan de orde is.

7. Er is in reflectiemomenten binnen het team en met de kinderen, gerichte aandacht voor wedijver in gezonde en ongezonde vormen. Ook wordt geleerd om op een vruchtbare manier om te gaan met conflicten. Niet verdoezelen, niet polariseren maar aandacht voor het (leren) oplossen.

8. Kinderen participeren van jongs af aan naar de maat van hun mogelijkheden in:

a. De inrichting en beheer van het lokaal.

b. Het formuleren van de leefregels in de eigen stamgroep. Bovendien worden ze betrokken bij het evalueren van de regels als belangrijk onderdeel van democratische vorming.

c. Het formuleren van hun mening over de gang van zaken in de groep (groepsoverleg).

d. De mening- en besluitvorming over andere zaken die hen aangaan, ook op schoolniveau ('Kinderplatform'), waarbij een sociocratische werkwijze gevolgd kan worden.

9. Samen worden geschreven teksten, kunstzinnige producten en verslagen van uitgevoerde onderzoekjes besproken, waarbij zakelijke kritiek gepaard gaat met waardering voor de persoon en diens inzet.

10. Vieringen zijn een vormgeving van de waarden die de school belangrijk vindt voor de belevingsvorm van gemeenschap.

11. Ouders zijn als primaire opvoeders volwaardige partners in de school. Tussen het team en de ouders wordt een permanente dialoog gevoerd, met erkenning van ieders eigen verantwoordelijkheid. Ouders kunnen ook de stamgroepen van hun kinderen bezoeken.

12. Er is wederkerigheid tussen volwassenen en kinderen in leefregels en taalgebruik.

OVERIGE KENMERKEN

13. Geschreven en andere secundaire bronnen worden in de school beschouwd als antwoorden op vragen die mensen zich gesteld hebben en waaraan onderzoek ten grondslag lag, bijvoorbeeld: hoe is men tot deze tekst et cetera gekomen? Er wordt voortgebouwd op wat mensen binnen en buiten de school ontdekt hebben. Wat de kinderen ontdekt hebben, wordt getoetst aan wat anderen binnen en buiten de school voor hen gevonden hebben. Verslagen van onderzoekjes en van kunstzinnige activiteiten vormen dan ook een bron voor toekomstige schoolgeneraties en maken (in een toegankelijke en goed geconserveerde vorm) deel uit van het documentatiecentrum.

14. Er wordt veel aandacht gegeven aan het openbaar maken van wat ontdekt en gemaakt is, door middel van onder andere uitstallingen, projectboeken, groeps- en schoolkranten. Daarbij zijn de aspecten vormgeving en verzorging belangrijk.

15. De hele stamgroep wordt ingeschakeld bij het formuleren van vragen en andere opdrachten waarmee een groepje kinderen aan de slag gaat. In de feedback, verslag- en evaluatiekring, worden de uitkomsten samen besproken.

16. Er is aandacht en zorg voor elkaar bij lief en leed.

17. De school zet zich in voor kansarmen in de samenleving.

18. Er is openheid voor een kritische evaluatie van het leiderschap in de school.

Een wereldoriënterende school

In een jenaplanschool ligt de aandacht van het leerproces op relaties, inclusief de relatie met jezelf. Binnen het curriculum komt dit vooral tot uiting in de wereldoriëntatie (WO) die dan ook het inhoudelijke hart van het onderwijs (kernonderwijs) moet zijn, waarop de andere inhoudelijke gebieden worden toegepast. Leren kun je overal, de school is hoofdkwartier en uitvalsbasis hiervoor. De kwaliteit van de ontmoeting met mensen, planten en dieren, dingen en ideeën moet hoog zijn. Kenmerkend voor wereldoriëntatie is het ervaren, ontdekken en onderzoeken, naast het luisteren naar en het werken en spelen met verhalen. In de school wordt nagedacht over wat informatie waard is, worden ervaringen geordend en ingekaderd. De inhoud van wereldoriëntatie wordt beschreven in zeven ervaringsgebieden.

Valkuil hierbij kan zijn: te weinig aandacht voor de grote betekenis van cursussen in de verschillende cultuurtechnieken voor de kwaliteit van WO waardoor deze niet doordacht zijn.

HOOFDKENMERKEN

1. De dingen, planten en dieren en leefgemeenschappen, mensen, kunstwerken -waaronder literatuur- en andere cultuuruitingen, zijn duidelijk de belangrijkste bronnen van leren, aangevuld en ondersteund door secundaire bronnen.
2. Er wordt een actief beleid gevoerd om kinderen met verschillende natuurverschijnselen, maatschappelijke groepen, gebeurtenissen en cultuuruitingen in contact te brengen, waardoor de leef- en belevingswereld van deze kinderen verruimd wordt (deuren en vensters openen).
3. Het vormen van een persoonlijke mening en het kritisch nadenken over ontwikkelingen in samenleving en cultuur, maken deel uit van de wereldoriëntatie.
4. In de school is de ontwikkeling van verbondenheid met mensen, dingen, plekken, planten en dieren zowel individueel als in hun levensgemeenschap een centraal doel van WO. Deze verbondenheid heeft als basis de betrokkenheid van kinderen bij de dingen waarmee ze bezig zijn, hen de persoonlijke betekenis laten ervaren in onderwerpen en thema's binnen de wereldoriëntatie.
5. Er wordt in aandacht en tijd gestreefd naar een evenwicht tussen de inbreng van vragen en thema's die door kinderen worden aangedragen en die door de stamgroepsleider worden ingebracht. Hetzelfde geldt voor stamgroepthema's en projecten van individuele of groepjes kinderen.
6. Er is binnen het weekplan sprake van een zekere inhoudelijke samenhang tussen gesprek, spel, werk en viering.
7. Een onderzoekende geest en zelfstandig onderzoek (ontdekkend en onderzoekend leren) worden in de school gestimuleerd. Daarbij is er ruimte en aandacht voor de vragen van kinderen zelf. Kinderen leren in de school de vragen zo te formuleren dat ze een startpunt kunnen zijn voor onderzoek. Ze leren een onderzoekje te plannen, uitvoeren en te evalueren.
9. Er wordt in de school stilgestaan bij gebeurtenissen, verschijnselen, dingen en vragen. Er is gevoeligheid voor momenten van verwondering. Zulke momenten worden gevierd.
10. Verschillende ontmoetingsvormen worden op een passende manier gebruikt, waaronder:

- a. observatiekring
- b. thematische leeskring
- c. ontdekhoeken
- d. meningsvormende kringgesprekken
- e. onderzoekende gesprek
- f. verslagkring
- g. vertellen van/luisteren naar verhalen
- h. rollenspel
- i. de vrije verkenning van dingen ('aanrommelen') en het gericht experimenteren met dingen diverse vormen van buitenwerk
- j. andere excursies.

Er wordt planmatig gewerkt aan de beheersing van deze ontmoetingsvormen door de stamgroepsleiders.

10. Er wordt gestreefd naar een organische relatie tussen wereldoriëntatie en cursussen, met name op het gebied van taalonderwijs, kaartkennis en vaardigheden, geschiedenis, kunstzinnige technieken, onderzoeksvaardigheden en waar mogelijk, op het gebied van rekenen-wiskunde.

11. Het schoolgebouw en het schoolterrein vormen een uitdagende leeromgeving voor de kinderen (milieuverrijking), door de dingen, planten en dieren, mensen (gasten), visuele (plaatwerk, foto's, andere beelden, in uitstallingen) en auditieve media, boeken en tijdschriften, krantenartikelen, ontdekhoeken- en presentatiehoeken met kinderwerk, elektronische media, communicatiemiddelen et cetera.

12. Er zijn voldoende hulpmiddelen en faciliteiten voor het doen van onderzoek aanwezig. Er kan daarvoor ook een beroep gedaan worden op bronnen buiten de school. Voor begeleiding bij excursies kan er een beroep gedaan op ouders.

13. De school gebruikt de ervaringsgebieden van wereldoriëntatie als inhoudelijk kader.

OVERIGE KENMERKEN

14. Er is een actief beleid om leerplaatsen buiten de school te benutten (musea, bedrijven en instellingen, educatieve paden, natuurgebieden).

15. Mensen van buiten de school die inhoudelijk en als persoon iets extra's te bieden hebben, zijn regelmatig gesprekspartner/gastdocent binnen de school.
16. ICT levert een functionele bijdrage aan de doelen van wereldoriëntatie.
17. Er is binnen de WO structurele aandacht voor milieuzorg en natuurzorg in en om de school, verbonden met de inhoud van het onderwijs.
18. Er is binnen de WO structurele aandacht voor maatschappelijke tegenstellingen, achterstelling, kansarmen, discriminatie en rol doorbrekend onderwijs.
19. Het samenleven en werken in de school is ook een thema voor WO.
20. Aan de inrichting en vormgeving van de ruimte, de inzet van de middelen en de te besteden tijd is te merken dat de school ernaar streeft WO tot het inhoudelijke hart van het onderwijs te maken.
21. De school heeft de leerlijnen voor ruimte en tijd ingevoerd.
22. Door middel van correspondentie en overig partnerschap met kinderen, klassen, scholen elders, wordt studie en beleving van de eigen omgeving verbonden met, en gespiegeld aan, die van andere kinderen in binnen- en/of buitenland.
23. Er is een interne coördinator voor wereldoriëntatie.

Een kritische school

Niet alles wat op de school af komt en in de school gebeurt, wordt voor zoete koek geslikt. Er wordt kritisch over nagedacht, mede op grond van de basisprincipes. Jenaplan is gericht op het werken aan een humane en ecologisch duurzame samenleving. Dat betekent ook het ontwikkelen van een kritische - constructieve instelling ten aanzien van ontwikkelingen in samenleving en cultuur. Deze ontwikkeling begint in eigen huis, de school zelf. Een jenaplanschool wil kinderen kritisch leren denken. We gaan met de kinderen op zoek naar mensen die ergens voor staan en we zijn zelf ook herkenbaar aan de keuzes die we maken, zonder te moraliseren.

Valkuilen hierbij kunnen zijn: dogmatisme en moralisme, elkaar de maat nemen, het geheven vingertje, met daarbij een loodzware ernst.

(Echter, het feest vieren en het kritisch kijken naar jezelf, horen hier ook bij. Zelfs 'versoberen' hoeft niet identiek te zijn aan 'versomberen', maar kan leiden tot een grotere vrijheid en onafhankelijkheid.)

HOOFDKENMERKEN

1. Het is merkbaar dat er gestreefd wordt kinderen op grond van genoemde waarden gevoelig te maken voor:

- (relatief) goede en foute ontwikkelingen;
- mooi en lelijk, waar en onwaar;
- sociale verhoudingen in de omgeving van de school en de positie van de eigen school daarin (hoe uitnodigend en toegankelijk is de school?);
- minderheden en hun positie, het zwakke en kwetsbare dat onze solidariteit en mededogen wekt.

2. Er wordt zoveel mogelijk kritisch en constructief omgegaan met verschillen binnen de school, verschillen die zich kunnen ontwikkelen tot tegenstellingen en voorts tot conflicten. Tegenstellingen en conflicten worden niet ontkend, maar vormen een mogelijkheid tot leren ervan.

3. Er wordt zorgvuldig omgegaan met de dingen, in tegenstelling tot de plastic weggooimentaliteit die hier en daar in de samenleving heerst.

4. Hetzelfde geldt voor de omgang met planten, dieren en leefgemeenschappen. Ook hier ontstaan vaak conflicten in waarden en belangen, bijvoorbeeld als rupsen de kool in de schooltuin dreigen op te eten of een muggenplaag de school teistert. Hoe gaat de school om met dergelijke conflicten op een zo natuur- en milieuvriendelijk mogelijke manier?

5. Kritisch denken wordt gestimuleerd door bij onderzoeken op WO-gebied altijd meer verschillende (soorten) bronnen te gebruiken en deze te vergelijken.

6. Er is zorg voor voldoende authentieke en inhoudelijke kwaliteit van gesprekken en vieringen, tegen de achtergrond van puur nabootsen, inhoudsloos en oeverloos 'geklets, et cetera in onze cultuur.

7. Er is ruim aandacht voor het wekken, voeden en scholen van de verbeeldingskracht, waarin de mogelijkheden van mensen en situaties worden onderzocht. Kunst speelt hier een belangrijke rol.
8. De vier basisactiviteiten drukken voor de school uit dat je niet alleen leeft om te werken, maar dat er meer waardevolle wijzen van menszijn bestaan.
9. Regelmatig worden vraagtekens gezet bij 'dingen die schijnbaar zo horen'.
10. Er wordt gericht aandacht gegeven aan helder denken, beargumenteren en het onder woorden brengen van gevoelens.
11. Muziek en dans, het genieten van schoonheid en gemeenschap krijgen de aandacht om het goede van het leven te vieren.
12. Er wordt in het team kritisch nagedacht, vanuit de basisprincipes, over de on- en anti-pedagogische opvattingen over onderwijs en kritisch gehandeld naar aanleiding van deze bezinning.

OVERIGE KENMERKEN

13. Er wordt geprobeerd kinderen verschillende perspectieven op dezelfde situatie of gebeurtenissen te laten ervaren, bijvoorbeeld invloeden vanuit niet-westerse culturen op onze westerse samenleving.
14. Er is aandacht voor utopieën van vroeger en nu, beelden van een andere, menselijkere en ecologisch duurzamere samenleving, niet als blauwdruk (Zo moet het!), maar als inspirerend beeld (niet berustend in het bestaande).
15. Educaties, zoals vrede-, natuur-, milieu-, ontwikkelings- en consumenteneducatie en roldoorbrekend onderwijs, vormen belangrijke bronnen voor wereldoriëntatie en zijn een kritische dimensie.
16. Er wordt, voor zover dat bij basisschoolkinderen al mogelijk is, binnen wereldoriëntatie en in het schoolleven, aandacht gegeven aan het ontstaan (de geschiedenis) van tegenstellingen en conflicten, waardoor die begrijpelijker worden.
17. Hetzelfde geldt voor de rol van kinderen, 'zwarten', vrouwen en homo's in de geschiedenis.

Een zinzoekende school

Het gaat om spiritualiteit en verbondenheid, om het zoeken naar een levensperspectief (waar gaat het mij, ons om?). Een jenaplanschool zal gericht aandacht geven aan zingeving, aan levensbeschouwelijke en existentiële vragen. Dat kan door passief (ontvankelijk) luisteren naar verhalen, gedichten en muziek. Door natuurbeschouwing, ervaren van symbolen en rituelen, door stilte, gebed en meditatie, bezinning op wat je overkomt, wat je raakt en inspireert. Het kan ook aangeraakt worden door actiever 'handelen': je inzetten voor anderen, zorg en engagement, op zoek gaan naar wat je wilt, naar waarbij je je betrokken voelt, naar waarmee en met wie je je wilt verbinden (mensen, dingen, plekken, dieren en planten). Het kan door samen na te denken over 'zin vragen'. Het gaat hierbij om religieuze en niet religieuze 'zinervaring'. Dit kwaliteitskenmerk heeft een samenbindende en verdiepende functie ten aanzien van het totaal van jenaplanonderwijs, mede als reactie op fragmentarisering en zingevingscrisis.

Valkuilen hierbij kunnen zijn: zweverigheid, de ander de eigen mening opdringen, maar ook relativisme en elkaar niet echt serieus nemen.

Openheid voor existentiële ervaringen en vragen (inclusief religieuze) is daarbij essentieel.

Kenmerken

De kinderen kunnen in de school zin ervaren in:

1. De persoonlijke betekenis die zij kunnen geven aan het leven, hoe zij het leven ervaren, het spelen en werken in de school, het zelf wezenlijke keuzes kunnen maken; daartoe behoort ook het samen met de kinderen ontwerpen van betekenisvolle thema's tijdens WO.
2. Verhalen en gesprekken, met name over existentiële vragen van kinderen en bredere vragen over de werkelijkheid (filosofische gesprekken).
3. Aandacht en zorg voor elkaar; ik mag er zijn, jij mag er zijn, jij bent belangrijk.

4. De waarden die in de eerste tien basisprincipes Jenaplan uitgedrukt worden en die geleefd en beleefd worden (zie basisprincipe 12!) en met de kinderen besproken worden.
5. Stilte, meditatie en/of gebed, in vieringen met de bijbehorende symbolen en rituelen.
6. Ervaring van schoonheid bij kunstzinnige vorming en wereldoriëntatie, de verwondering die je kan overkomen en waarvoor je je kunt openstellen.
7. De ervaring van inhoudelijke samenhang in het ritmisch weekplan.
8. Aandacht voor levensvragen van kinderen, levensbeschouwelijke vorming, inclusief oriëntatie op verschillende levensbeschouwingen en religies.

EINDNOTEN

-
- ^[i] Brimfield, R.M.B. (1988), *Imagination, rigor and caring: one framework for educational reform*. In: *Journal of Curriculum and Supervision*, Vol. 3, nr. 3
- ^[ii] Theo Vries/ A. Storm (2002), *Wereldoriëntatie in de Jenaplanschool: gezond kloppend hart of bypass?* In: *Mensen-kinderen*, jrg. 18, nr 1 (september). Dijk, Peter van (2002), *Wereldoriëntatie hart van het Jenaplanonderwijs met behulp van een methode*. In: *Mensen-kinderen*, jrg. 18, nr. 2 (november). Both, K. (2002), *Enkele gedachten over de discussie WO-Jenaplan en 'De grote reis'*. In: *Mensen-kinderen*, jrg. 18, nr. 2 (november).

[\[iii\]](#) Zie over de basisprincipes als 'platform' voor handelen en evaluatie ook:

Kees Both, Over de basisprincipes Jenaplan: Hoe ze ontstonden, wat hun betekenis is en wat je ermee kunt doen. In: Basisprincipes Jenaplan.

NJPV, 2005

[\[iv\]](#) Het omgekeerde werd eerst geprobeerd: de kenmerken bij de kwaliteitscriteria onder te brengen bij die van de basisprincipes. Dat lukte echter niet, leidde tot een onhanteerbaar geheel.